

ORIENTAL UNIVERSITETI

**“ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA’LIMNING DOLZARB MASALALARI:
MUAMMOLAR, VAZIFALAR VA YECHIMLAR”**

XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

(Toshkent, 2025 yil, 14-oktabr)

*To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning
haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas’uldirlar.*

TOSHKENT – 2025

“Zamonaviy ilm-fan va ta’limning dolzarb masalalari: muammolar, vazifalar va yechimlar” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2025. Oriental universiteti. – 550 b.

Mas’ul muharrir:

Mamataxunov Nozimjon Azizovich – Oriental universiteti rektori.

Mas’ul muharrir o‘rinbosari:

Nosirova Malika Anvarovna – Oriental universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori.

Maqolalarni to‘plovchi:

Alimuxamedov Rixsitilla Abdurashidovich – Oriental universiteti Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo‘limi boshlig‘i.

Tahrir hay’ati:

Rahmatova Gavhar Omonovna – “Tillar-1” kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent.

Aminov Xayotjon Xalimjonovich – “Matematika va axborot texnologiyalari” kafedrasini mudiri, texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori.

Bobojonov Islombek Usmonaliyevich – “Ijtimoiy fanlar” kafedrasini mudiri, tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent.

Po‘latov Laziz Azamat o‘g‘li – “Jismoniy madaniyat” kafedrasini mudiri, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent.

Isaqulov To‘lqin Mahmud o‘g‘li – “Uzluksiz ta’lim pedagogikasi” kafedrasini mudiri, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent.

Nasirov Dilshod Xusnitdinovich – “Tillar-2” kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent v.b.

Sotvoldiyev Sirojiddin Maxammaddin o‘g‘li – “Tillar-1” kafedrasini dotsenti v.b..

Mazkur to‘plam Oriental universiteti Kengashining 2025-yil “___” oktabridagi “___”-son bayonnomasi bilan nashrga tavsiya etilgan.

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas’uldirlar.

© Oriental universiteti, 2025

**“ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA’LIMNING DOLZARB MASALALARI:
MUAMMOLAR, VAZIFALAR VA YECHIMLAR”**

**xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
kengashlari**

II qism

ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA OG‘ZAKI NUTQ KO‘NIKALARINI RIVOJLANTIRISH: INDIVIDUAL VA GURUHIY USULLAR TAHLILI

<https://zenodo.org/records/17732472>

*Gulamjanova Komila Farrux qizi,
Oriental universiteti katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy til o‘rganish jarayonida og‘zaki nutq kompetensiyasini shakllantirishning zamonaviy nazariy va amaliy yondashuvlari har tomonlama tahlil qilinadi. Til o‘rganishda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish nafaqat grammatik va leksik bilimlarni egallash, balki kommunikativ, diskursiv va pragmatik qobiliyatlarni shakllantirish bilan ham chambarchas bog‘liq ekani ilmiy dalillar asosida ko‘rsatiladi. Maqolada J. P. Gee‘ning diskurs nazariyasi, D. Schiffrinning muloqot tahliliga oid ishlari, M. A. K. Hallidayning funksional lingvistika yondashuvi hamda J. R. Searle‘ning nutq aktlari nazariyasi kabi mashhur tilshunoslarning g‘oyalari asos qilib olinadi. Ularning ilmiy qarashlari zamonaviy metodik amaliyotlar bilan bog‘lab o‘rganilib, xorijiy til o‘qitishda og‘zaki nutqni rivojlantirish uchun samarali strategiyalar ishlab chiqiladi. Shuningdek, maqolada o‘quvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirish, pragmatik moslashuvni ta‘minlash va tilni ijtimoiy-madaniy kontekstda qo‘llash bo‘yicha aniq metodik tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: og‘zaki nutq, diskursiv yondashuv, pragmatik kompetensiya, kommunikativ strategiya, lingvistik vositalar.

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of modern theoretical and practical approaches to the development of oral speech competence in the process of foreign language learning. It is scientifically demonstrated that the enhancement of speech competence is closely connected not only with the acquisition of grammatical and lexical knowledge but also with the formation of communicative, discursive, and pragmatic abilities. The article draws upon J. P. Gee’s discourse theory, D. Schiffrin’s research on discourse analysis, M. A. K. Halliday’s functional linguistics, and J. R. Searle’s speech act theory as its theoretical foundation. Their scholarly ideas are examined in relation to contemporary methodological practices, and effective strategies for developing oral proficiency in foreign language instruction are proposed.

Keywords and expressions: oral speech, discursive approach, pragmatic competence, communicative strategy, linguistic tools, genre and style, speech acts, interactivity.

Kirish. Til o‘rganish jarayoni faqat grammatik to‘g‘rilikni o‘z ichiga olmaydi, balki tilni real hayotda, kommunikativ va madaniy kontekstda to‘g‘ri qo‘llay olish ham muhim ahamiyatga ega. Til o‘rganishning samarali natijasi – bu tilni faqat grammatik jihatdan to‘g‘ri ishlatish emas, balki undan to‘g‘ri va samarali foydalanishdir. Ya‘ni, tilni o‘rganish jarayonida til o‘rganuvchi nafaqat so‘z va iboralarning to‘g‘ri shakllarini o‘zlashtirishi, balki ularni to‘g‘ri kontekstda va madaniy jihatdan to‘g‘ri qo‘llay olishni o‘rganishi kerak.

Zamonaviy til o'rganish metodologiyalarida diskursiv, pragmatik va sociolingvistik yondashuvlar asosiy o'rinni egallaydi. Bu yondashuvlar faqat grammatikani o'rganishning cheklangan metodlarini taklif qilmaydi, balki tilning jamiyatdagi, madaniyatdagi o'rni, uning ijtimoiy va pragmatik funksiyalarini ham o'rganadi. Til o'rganishda bu yondashuvlarning ahamiyati, tilni faqat grammatik qoidalar to'plami sifatida emas, balki ularning jamiyatdagi ijtimoiy roli va kommunikativ vazifalarini ham tushunishga yordam beradi.

Shu bois, bugungi til o'rganish jarayonida tilni o'rganayotgan shaxsning og'zaki nutqini rivojlantirish, uning kommunikativ va madaniy kontekstda tilni to'g'ri qo'llay olish qobiliyatini oshirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa, til o'rganuvchilariga o'zaro muloqotda yanada samarali bo'lish, tilni tushunish va undan to'g'ri foydalanish imkoniyatini yaratadi.

1. Diskursiv yondashuv mohiyati va uning nutq kompetensiyasidagi o'rni.

Diskurs – bu tilning faqatgina grammatik yoki leksik birliklar yig'indisi emas, balki uning real kommunikativ vaziyatlarda qo'llanish jarayonidir. Diskursiv yondashuv tilni ijtimoiy va madaniy kontekst bilan chambarchas bog'liq holda ko'rib chiqadi. James Paul Gee fikricha, “til shunchaki grammatik tizim emas, balki jamiyatda insonlar o'rtasidagi kuch, pozitsiya va identifikatsiyani belgilovchi vosita” hisoblanadi. Shu boisdan, diskursni o'rganish faqat lingvistik birliklarni emas, balki ularning ortida yotgan ijtimoiy, madaniy va psixologik omillarni ham tahlil qilishni talab etadi.

Diskursiv kompetensiya esa shaxsning muloqot jarayonida til vositalaridan ongli ravishda foydalanish, nutqni kontekstual jihatdan to'g'ri talqin qilish va uni samarali boshqarish qobiliyatini anglatadi. Ushbu kompetensiyaning mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Nutq kontekstini to'g'ri tushunish – ya'ni muloqotning maqsadi, vaziyat, ishtirokchilar va ularning ijtimoiy maqomini inobatga olgan holda mazmunni anglash.

Nutq ishtirokchilari orasidagi o'zaro munosabatni sezish – muloqot jarayonida suhbatdoshlarning psixologik holati, ijtimoiy maqomi va nutqiy rolining inobatga olinishi.

Koheziv vositalardan samarali foydalanish – bog'lovchi birliklar, ko'rsatkichlar, sinonimlar va boshqa til vositalari orqali nutq birligi va yaxlitligini ta'minlash.

Diskursiv yondashuvning nutq kompetensiyasidagi o'rni shundaki, u tilni abstrakt tizim sifatida emas, balki real kommunikatsiyada ishlatiladigan, insonlararo munosabatlarni tartibga soluvchi vosita sifatida o'rganishga yordam beradi. Bu yondashuv nafaqat tilning semantik va pragmatik jihatlarini ochib beradi, balki talabaning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Natijada, diskursiv kompetensiyaga ega bo'lgan shaxs nafaqat grammatik jihatdan to'g'ri gapira oladi, balki nutqni mos vaziyatda, mos intonatsiya va mos strategiya bilan qurib, suhbatdosh bilan samarali muloqot o'rnatadi. Shu sababli, zamonaviy lingvodidaktikada diskursiv yondashuv nutq kompetensiyasini shakllantirishning asosiy metodologik tamoyillaridan biri hisoblanadi.

1.1. Diskursiv vositalar

Halliday va Hasan (1976) fikricha, izchil nutq quyidagi lingvistik birliklar yordamida hosil bo‘ladi:

Referensiya: shaxs va narsalarni olmoshlar orqali bog‘lash (“bu”, “u”, “ular”).

Ellipsis va substitutsiya: ortiqcha takrorlarni yo‘qotish.

• **Bog‘lovchilar:** mantig‘iy bog‘liqlikni ifodalovchi birliklar (“ammo”, “biroq”, “natijada”).

• **Leksik koheziya:** sinonimlar, antonimlar, parallel birliklar orqali mazmuniy birlik yaratish.

2. Pragmatik yondashuv va kommunikativ kompetensiya

Pragmatika – bu til birliklarining real kontekstda qanday ma‘no kasb etishini, ularning kommunikativ vazifasini o‘rganuvchi yo‘nalishdir. John Searle va Austin tomonidan ilgari surilgan nutq aktlari nazariyasi tilni faqat axborot yetkazish vositasi deb emas, balki ijtimoiy harakat vositasi sifatida tushunishga asos bo‘ldi.

2.1. Nutq aktlari

1. **Lokusionar akt** – grammatik ifoda: “Siz eshikni oching.”

2. **Illokusionar akt** – maqsad: “Iltimos, eshikni oching.”

3. **Perlokusionar akt** – ta‘sir: tinglovchi eshikni ochadi.

Bu farqlar tilni to‘g‘ri anglash va kontekstga moslashtirishda muhim rol o‘ynaydi.

2.2. Muloyimlik strategiyalari

• **To‘g‘ridan-to‘g‘ri:** “Yordam bering.”

• **Bilvosita:** “Aytgancha, sizdan kichik bir yordam so‘rasam bo‘ladimi?”

Shuningdek, Grice‘ning implicature nazariyasi ham pragmatik anglashda muhim: “Bu yer sovuq ekan” – bu gap derazani yopish kerakligi haqida bilvosita ishora bo‘lishi mumkin.

3. Interaktiv strategiyalar va suhbatni boshqarish

Og‘zaki muloqot bu interaktiv jarayon bo‘lib, ishtirokchilarning **savol-javob, reaksiya, fikr bildirish, to‘xtash va navbat taqsimlash** kabi ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Sacks, Schegloff va Jefferson (1974) quyidagilarni asosiy deb belgilaydi:

• **Navbat taqsimlash:** “Kechirasiz, sizga navbat beraman.”

• **Qo‘llab-quvvatlash:** “To‘g‘ri aytdingiz”, “Ha, albatta.”

• **Yaqin juftliklar:** “Assalomu alaykum.” – “Va alaykum assalom.”

• **Tuzatish mexanizmi:** “Yo‘q, aslida men boshqasini nazarda tutgandim...”

4. Individual va guruh yondashuvlar tahlili

Til o‘rganishda yondashuvlarning tanlanishi — o‘quvchi turiga, darajasiga, psixologik xususiyatlariga bog‘liq.

4.1. Individual yondashuv

• O‘quvchining o‘z tempida rivojlanishiga imkon beradi.

• Fokuslashtirilgan mashqlar orqali nutqni mustahkamlash.

4.2. Guruh yondashuv

• Interaktiv mashg‘ulotlar, rol o‘ynash, munozara, hikoya qilish orqali nutq rivojlantiriladi.

• Real kommunikativ holatlarda ko‘nikmalar shakllanadi.

Ushbu usullarni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchining barcha kompetensiyalari — lingvistik, pragmatik, diskursiv va interaktiv rivojlantiriladi.

Xulosa va tavsiyalar. Ogʻzaki nutqni rivojlantirish — murakkab, koʻp qirrali va uzluksiz jarayon boʻlib, u nafaqat lingvistik bilimlarni, balki ijtimoiy-madaniy tajriba va kommunikativ strategiyalarni ham oʻz ichiga oladi. Shu bois, taʼlim jarayonida diskursiv yondashuvga asoslangan metodlarni qoʻllash til oʻrganuvchilarning nutqiy kompetensiyasini samarali shakllantirishga xizmat qiladi. Tavsiya etiladiki, oʻqituvchilar nutq mashgʻulotlarida kontekstual vazifalar, rol oʻyinlari, munozaralar va real kommunikativ holatlarga yaqin topshiriqlardan keng foydalanishlari lozim. Bunday mashgʻulotlar nafaqat lingvistik, balki sotsiomadaniy va pragmatik kompetensiyalarni ham rivojlantiradi, natijada oʻquvchi tilni haqiqiy ijtimoiy muloqot vositasi sifatida qoʻllash imkoniga ega boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Austin, J. L. *How to Do Things with Words* / J. L. Austin. – Oxford: Oxford University Press, 1962. – 168 p.
2. Gee, J. P. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* / J. P. Gee. – London; New York: Routledge, 1999. – 206 p.
3. Grice, H. P. *Logic and Conversation* / H. P. Grice // *Syntax and Semantics*. – 1975. – Vol. 3. – P. 41–58.
4. Halliday, M. A. K. *Cohesion in English* / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – London: Longman, 1976. – 374 p.
5. Schiffrin, D. *Approaches to Discourse* / D. Schiffrin. – Oxford: Blackwell, 1994. – 470 p.
6. Searle, J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language* / J. R. Searle. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 203 p.